

De dijkdoorbraak van 1960 in Amsterdam-Noord

Een ‘Nationale Ramp’ of niet? Reacties op en discussies rond het debat

GIJS BARTELS

Amper zeven jaar na de traumatische watersnood van 1953 werd Nederland opnieuw opgeschrikt door een overstroming. Opnieuw moesten duizenden mensen in alle vroegte huis en haard verlaten en onder winterse omstandigheden het getroffen gebied evacueren. En opnieuw kwam hulp, nationaal en internationaal, massaal op gang. Toch was al vrij snel duidelijk dat de overstroming van Tuindorp Oostzaan in 1960 van een geheel andere orde en omvang was. Ten eerste was de overstroming niet het gevolg van een grote storm, maar van een plotselinge dijkdoorbraak langs een zijkanaal van het Noorzee-kanaal. Als gevolg hiervan had de overstroming zowel een lokaler karakter als een veel beperktere impact dan de watersnood van 1953 die grote delen van Zuidwest-Nederland had verzwolgen.

Slechts één Amsterdamse polder kwam ditmaal onder water te staan en hoewel de materiële schade erg groot was – in de betreffende polder lag de complete woonwijk Tuindorp Oostzaan – waren er als direct gevolg van de ramp geen dodelijke slachtoffers te betreuren. Wel zou later blijken dat een bejaarde vrouw aan een hartstilstand was overleden.¹ Terugziend is het dan ook niet zo verwonderlijk dat deze overstroming in ons nationale geheugen een heel andere plek heeft gekregen dan de verwoestende watersnood van 1953.

In dit artikel maak ik een onderscheid tussen twee verschillende perspectieven op een ramp als deze. Binnen beide perspectieven wordt geprobeerd om de gebeurtenis te duiden en te begrijpen, maar met een verschillend doel. Grotendeels gebruikmakend van dezelfde concepten geven deze perspectieven een heel andere kwaliteit en betekenis mee aan datgene wat wordt geïnterpreteerd. In dit artikel de overstroming. Het eerste perspectief, dat chronologisch en thematisch het dichtst bij het mijne als auteur van dit stuk ligt, is dat van de historicus of onderzoeker die de gebeurtenis retrospectief beschrijft en duidt. Het tweede perspectief is dat van de tijdgenoten zelf, van de pers en de politiek, zowel nationaal als lokaal, en van andere instanties die te maken hadden met rampenbestrijding, zoals het Nationaal Rampenfonds. Ik laat in dit artikel zien dat discussies rond de juiste kwalificatie van een gebeurtenis in deze contemporaine context een belangrijke juridische component bevatten. Die component speelt een cruciale rol in de praktische afwikkeling van de directe gevolgen van een ramp en in de vraag wie vervolgens verantwoordelijk is voor het vergoeden van de geleden schade. In het geval van Tuindorp Oostzaan speelde hierbij één concept in het bijzonder een zeer prominente rol: de ‘nationale ramp’.

Lokaal zijn de herinneringen aan de overstroming van Tuindorp nog altijd springlevend. Men zou zelfs kunnen stellen dat deze watersnood een centraal element vormt binnen de uitzonderlijk sterke gemeenschappelijke identiteit die de wijk nog altijd karakteriseert.² Soms wordt bijna liefkozend gesproken van ‘onze overstroming’.³ In de nationale context is ze echter in vergetelheid geraakt en zeker op academisch niveau heeft deze overstroming amper aandacht gekregen. Het

Tijdschrift voor
Waterstaatsgeschiedenis
29:1 (2020) 10-19

1 Jan de Roos, *De vergeten watersnood. Tuindorp Oostzaan overstroomd, januari 1960* (Heerhugowaard 2011) 6.

2 De Roos, *De vergeten watersnood*, 5; Facebook, ‘1960 Tuindorp Oostzaan Watersnood’, www.facebook.com/groups/275198839280021/; Stichting Historisch Archief Tuindorp Oostzaan, www.historischarchief-toz.nl/index.htm.

3 Peter van den Berg, ‘Binnen drie uur stond er bijna twee meter water in de wijk, Watersnood bracht Tuindorpers samen’, *de Volkskrant* (www.volkskrant.nl/archief-binnen-drie-uur-stond-er-bijna-twee-meter-water-in-de-wijk-watersnood-bracht-tuindorpers-samen~a402699/).

Afb. 1 De ramp in Tuindorp Oostzaan, 14 januari 1960. Foto Harry Pot / Anefo. Nationaal Archief, CCO.

enige en recent verschenen boek over de ramp, door historicus Jan de Roos, draagt dan ook de toepasselijke naam *De vergeten watersnood*. Toch was de gebeurtenis in 1960 ook nationaal zeer groot nieuws. Zowel in de ‘noodfase’ als in de daaropvolgende ‘herstel-’ of ‘schadecompensatiefase’, waarin vooral de campagne van het Nationaal Rampenfond centraal stond, haalde de ramp de voorpagina’s van veel lokale en nationale kranten.⁴

Tuindorp Oostzaan en de Overstroming

De Amsterdamse wijk Tuindorp Oostzaan ligt in de zogeheten Noorder IJpolder. In de jaren 1920 gebouwd als arbeiderswijk voor de opkomende industrie langs de Noordelijke IJ-oever heeft de wijk – net als haar inwoners – altijd een sterke band gehad met de nabijgelegen scheepswerven van de Amsterdamsche Droogdok Maatschappij (ADM) en Nederlandsche Dok en Scheepsbouw Maatschappij (NDSM). Ook in 1960 werkte het merendeel van de Tuindorpse mannen hier.⁵ Een ander element dat al vanaf het begin bijdroeg aan een uitzonderlijk sterk gevoel van gemeenschapszin was het feit dat de gehele buurt volgens het principe van het zogenaamde ‘tuindorp’ was gebouwd. Tot op de dag van vandaag heeft ze daardoor een uitgesproken dorps karakter: kleine woningen met eigen tuintjes, veel openbaar groen en gemeenschappelijke gebouwen en winkels. De buurt, lokaal veelal ‘het dorp’ genoemd, functioneerde op deze manier als een ‘dorp binnen een stad’.⁶ Een ander in deze context zeer relevant element dat de buurt karakteriseert, is het feit dat zij door haar ligging in een polder een aantal meters lager ligt dan het omringende gebied.

De overstroming van 1960 kwam als een grote verrassing, zowel voor de getroffen bewoners als voor het stadsbestuur dat geen enkele vorm van rampenplan paraat had.⁷ In de vroege morgen van 14 januari 1960 ontdekte een drietal militairen op patrouille een doorbraak in de dijk langs Zijkanaal H, zoals de naam al suggereert een zijkanaal van het Noordzeekanaal. Terwijl het water met grote snelheid door het gat de polder instroomde, en dat duidelijk al een tijdje had gedaan, moest er snel worden gehandeld.⁸ De militairen lichtten eerst de politie in en gingen vervolgens zelf de polder in om de bewoners van nabijgelegen boerderijen te waarschuwen.

4 Theoretisch kader met ramp in drie fasen gebaseerd op Christian Pfister, ‘Learning from nature-induced disasters. Theoretical considerations and case studies from Western Europe’, in Christof Mauch & Christian Pfister (red.), *Natural Disasters, Cultural Responses* (Lanham 2009) 17-40.

5 ‘Oostzaan één der eerste tuindorpen: Tijdelijke woningen uit 1922 staan er nog steeds’, *Het Parool*, 15-01-1960, 5.

6 De Roos, *De vergeten watersnood*, 10.

7 De Roos, *De vergeten watersnood*, 22.

8 De Roos, *De vergeten watersnood*, 17-18.

Afb. 2 Kaart uit het boek van Jan de Roos, *De Vergeten Watersnood: Tuindorp Oostzaan overstroomd*, januari 1960.

Afb. 3 Kaartje uit *De Tijd/De Maasbode* (14-1-1960) dat de ligging van Tuindorp Oostzaan ten opzichte van het centrum van Amsterdam en Amsterdam-Noord laat zien. Bij Tuindorp de tekst 'Water staat 1½ meter hoog in de straten'.

Mede door de spontane en massale hulp van verschillende hulporganisaties, politie en vrijwilligers kon iedereen die in het gebied was tijdig worden geëvacueerd en konden dodelijke slachtoffers worden voorkomen. Behalve massaal en spontaan was de hulp echter ook chaotisch op het organisatorische vlak.⁹ Doorslaggevend voor de tijdige en relatief ongevaarlijke evacuatie waren dan ook het eerder genoemde karakter van de overstroming en de geografische situatie in de Noorder IJpolder zelf.

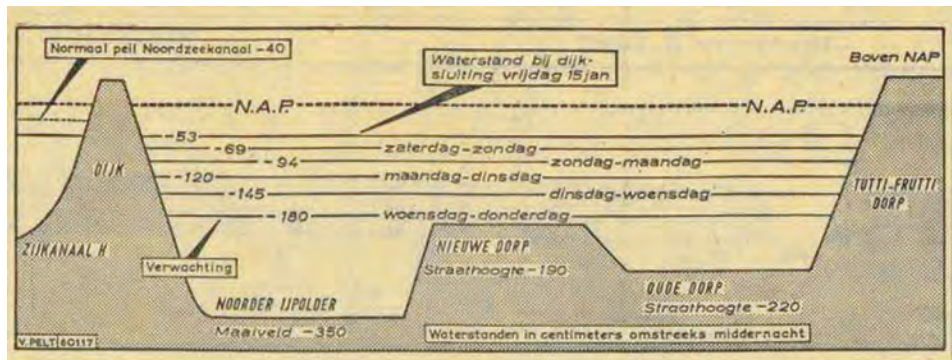
Terwijl het hele gebied onder N.A.P. lag, waren er binnen de polder zelf belangrijke hoogteverschillen. In afbeelding 2 zien we de gehele overstroomde polder in blauw afgebeeld. Verder is in het uiterste westen van de polder de plaats van de doorbraak weergegeven. Ook zien we dat ten tijde van de overstroming slechts een klein deel van de polder was bebouwd. In 1960 was dit het gehele rood gearceerde gebied – inclusief het deel dat op deze kaart nog niet lijkt te zijn bebouwd maar dat kort voor de overstroming was opgeleverd. Het gehele westelijke deel van de polder was nog landelijk gebied met hier en daar een enkele boerderij. Afbeelding 3 toont globaal de ligging van Tuindorp Oostzaan en afbeelding 4 laat schematisch zien hoe het water, voordat het de hoger gelegen delen inclusief het tuindorp kon bereiken, allereerst het westelijke deel van de polder moest vullen met ongeveer 1,60 meter aan water. Daarbij komt dat er geen sprake was van buitengewone natuurlijke omstandigheden als een storm of veel regen. Het water vulde de polder dus relatief langzaam, hoewel de snelheid van het water wel toenam naarmate het gat in de dijk groter werd. Uiteindelijk werd het gat ruim veertig meter breed.¹⁰

Nadat een eerste poging om het gat te dichten door een schip te laten afzinken was mislukt, werd besloten te wachten tot het waterpeil in de polder en in het kanaal gelijk waren. Rijkswaterstaat droeg hieraan bij door vanaf elf uur 's ochtends het wa-

⁹ De Roos, *De vergeten watersnood*, 22. En J.Th. Thijsse, *Doorbraak kade Noorder IJpolder langs zijkanaal H in de nacht van 13-14 januari 1960* in NHA, Provinciale Waterstaat, tg. 616, inv.nr. 377 (Maart 1960).

¹⁰ De Roos, *De vergeten watersnood*, 13; Loek Hieselaar, 'Tuindorp Oostzaan onder Water', *Ons Amsterdam*, 62:1 (januari 2010). 4-7 (onsamsterdam.nl).

Afb. 4 Schematische doorsnede van de pol- der met de waterni- veaus op verschillende momenten tijdens het verloop van de over- stroming (Algemeen Handelsblad 20-1- 1960).

terpeil in het Noordzeekanaal met twintig centimeter te verlagen.¹¹ Rond het mid- daguur was deze situatie bereikt en kon er worden begonnen met het dichtens van het gat en vervolgens het leegpompen van de polder.

Ondertussen waren wel ruim elfduizend bewoners geëvacueerd onder winterse en vaak chaotische omstandigheden.¹² In totaal was vierhonderd hectare land onder een laag water komen te staan die varieërde van anderhalve tot twee meter diepte. De schade was klaarblijkelijk enorm en de beelden van uitgestrekte watervlakten met daarbovenuit enkel de boomtoppen en daken van huizen en van mannen en vrouwen die met kinderen in hun armen onder winterse omstandigheden door het water waden, deden denken aan de bekende beelden uit 1953. Een ramp die nog zo vers in het geheugen lag.¹³

Twee perspectieven op een ramp

Om een gebeurtenis uit het verleden te reconstrueren en te vergelijken met andere, vergelijkbare, gebeurtenissen maakt een historicus gebruik van definities en concepten. In het geval van (natuur)rampen blijkt echter dat de exacte definitie afhangt van de instantie op wie men zich baseert. Zo hanteert het Centre for Research on the Epidemiology of Disasters (CRED) van de Verenigde Naties een definitie waarbinnen de overstroming in Tuindorp formeel niet als een ‘ramp’ zou kwalificeren.¹⁴ Volgens de criteria van het CRED moeten er bij een ramp namelijk minstens tien dodelijke en honderd andere slachtoffers zijn gevallen. Daarnaast moet de noodtoestand zijn uitgeroepen en er een oproep zijn gedaan voor internationale hulp. Deze criteria zijn uiteraard tamelijk arbitrair. Waarom is er gekozen voor het exacte aantal van tien doden? En waarom is de noodtoestand een vereiste? Deze definitie lijkt duidelijk geformuleerd met het oog op grote internationale catastrofes en het organiseren van internationale hulpoperaties.

In het geval van Tuindorp Oostzaan lijkt de definitie zoals die is beschreven in de Nederlandse Wet veiligheidsrisicos geschikter. Deze stelt dat een ramp ‘een zwaar ongeval of een andere gebeurtenis is waarbij het leven en de gezondheid van veel mensen, het milieu of belangrijke materiële belangen ernstig worden beschadigd of bedreigd en waarbij een gecoördineerde inzet van diensten en organisaties van verschillende disciplines vereist is om de dreiging weg te nemen of de schadelijke effecten te verminderen.’¹⁵ Gezien de omvang van de schade en de impact die de hele gebeurtenis heeft gehad op de levens van elfduizend mensen vind ik dat er in Tuindorp in 1960 wel degelijk sprake is geweest van een ramp.

De kwalificatie ‘natuurramp’ is echter twijfelachtiger. Allereerst spreken onder- zoekers niet graag van natuurrampen, aangezien een ‘ramp’ een subjectief gege- ven is. In de natuur vinden slechts extreme gebeurtenissen plaats die in de beleving van mensen tot een ramp kunnen uitgroeien.¹⁶ Christian Pfister spreekt in *Natural*

11 De Roos, *De vergeten wa- tersnood*, 21.

12 De Roos, *De verge- ten watersnood*, 22; Thijs- se, *Doorbraak kade Noorder IJpolder*.

13 De Roos, *De vergeten watersnood*, 26; *Leeuwarder Courant*, 15-01-1960, *Het Pa- rool*, 15-01-1960.

14 De Roos, *De vergeten watersnood*, 6; en www.cred.be.

15 www.cred.be; en Art. 1 van de Wet veiligheidsre- gio's van 11 februari 2010. Oudere wetten hanteer- den een bijna synonieme definitie.

16 Petra J.E.M. van Dam, *De amfibische cultuur. Een visie op watersnoodrampen* (Amsterdam 2010) 3-4.

Disasters, Cultural Responses dan ook liever van ‘door de natuur mede-veroorzaakte rampen’ (nature-induced disasters).¹⁷ Binnen dit concept is naast de natuurlijke omstandigheden die aan de ramp ten grondslag liggen ook ruimte voor mogelijke antropogene dimensies, zoals menselijk falen of nalatigheid. Op de betreffende nacht in 1960 was er zelfs in het geheel geen sprake van enige ‘extreme natuurlijke omstandigheden’. Het was een koude en winterse, maar verder normale, januari-nacht toen de dijk langs Zijkanaal H het plotseling begaf. Speculaties over de mogelijke oorzaken van de doorbraak bewogen dus al snel in de richting van juist die menselijke nalatigheid of fouten.

Deze vragen zijn relevant voor de historicus. De vragen rond de oorzaken van de ramp hadden voor tijdgenoten uiteraard een veel directere en praktischere relevantie. Wanneer er een eventuele schuldige (overheids)instantie aangewezen zou kunnen worden, zou dat betekenen dat deze verantwoordelijk kon worden gehouden voor het vergoeden van de geleden schade. In het geval van de overstroming van Tuindorp Oostzaan kwamen antwoorden op deze vragen op 27 april 1960 in de vorm van een rapport van Ingenieur Jo Thijsse.¹⁸

In zijn conclusies haalde Thijsse verschillende zekere en mogelijke factoren aan, variërend van een gebroken waterleiding in de dijk tot recente werkzaamheden nabij de plaats van de doorbraak en de mogelijke invloed van golfslag door passerende schepen. Uitsluitel over de ultieme oorzaak kon echter ook hij niet geven. Terwijl er in dit geval duidelijk geen sprake was geweest van ‘extreme natuurlijke omstandigheden’, besloot hij dat de ramp het gevolg was van een unieke en ongelukkige samenloop van omstandigheden en factoren en dat er dus geen schuldige en/of verantwoordelijke kon worden aangewezen. ‘De ramp had niet voorzien en dus vooraf

Afb. 5 Mensen halen bezittingen op na de overstroming van Tuindorp Oostzaan. Foto Herbert Behrens / Anefo. Nationaal Archief, CCO.

¹⁷ Pfister, ‘Learning from nature-induced disasters’, 17-18.

¹⁸ Thijsse, Doorbraak kade Noorder IJpolder.

voorkomen kunnen worden.¹⁹ Dit was een belangrijke conclusie, omdat deze uiteindelijk alle instanties vrijspak van directe verantwoordelijkheid. Dit uitsluitel kwam echter te laat om te voorkomen dat de vraag over verantwoordelijkheid al snel na de gebeurtenis van januari 1960 een zeer grote rol speelde in het publieke en politieke debat rond de afwikkeling van de geleden schade.

Onduidelijkheid en discussie omtrent een derde en zeer gerelateerd concept zou in deze fase echter een nog prominentere rol spelen. Al de dag na de dijkdoorbraak, op 15 januari, riep het Nederlandse Nationaal Rampenfonds de overstroming namelijk officieel uit tot een 'nationale ramp'. Het Rampenfonds begon daarmee haar campagne om op nationale schaal donaties in te zamelen met als doel het vergoeden van alle materiële schade in de persoonlijke sfeer. Daarbij werd meermaals gemeld dat dit gebeurde volgens de richtlijnen en 'in de geest van 1953'.²⁰ Op het eerste gezicht lijkt deze kwalificatie van 'nationale ramp' nogal arbitrair. Volgens de statuten van het Rampenfonds zelf was (en is) deze kwalificatie een conditie om in actie te kunnen komen. Maar over wanneer de kwalificatie precies kan worden toegepast, zijn diezelfde statuten onduidelijker. Er wordt enkel gesteld dat deze beslissing wordt genomen door het bestuur, op basis van de aard en omvang van de ramp en in coördinatie met de overheid.²¹ Uit aanvullende literatuur over het Rampenfonds blijkt daarnaast dat het fonds in principe alleen optreedt in het geval van een 'act of god'.²² Deze uit de Engelstalige wereld geleende juridische term omvat rampen met mogelijk natuurlijke oorzaken, maar de hoofdzaak ligt in het gegeven dat zij niet hadden kunnen worden voorzien en/of voorkomen. De verantwoordelijkheid voor het compenseren van de geleden schade ligt in zulke gevallen dus niet in handen van een overheidsinstantie.²³

De respons: het Nationaal Rampenfonds

Terwijl het Rampenfonds en ook lokale overheidsinstanties spontaan en snel in actie kwamen, bleef het vanaf de zijde van de nationale overheid lang angstvallig stil. In meerdere kranten werd opgemerkt dat de overheid wel erg lang wachtte met een officiële reactie.²⁴ Terwijl verschillende ministers, net als de koningin en de burgemeester van Amsterdam, wel de plek van de ramp bezochten, blijkt uit de handelingen van de ministerraad een zeer terughoudende opstelling. Verschillende ministers verklaarden expliciet niet te willen opdraaien voor de geleden schade en de overige kosten.²⁵ Publiekelijk werd enkel gesteld dat men de resultaten uit het onderzoek van Thijssen naar de natuur en oorzaken van de ramp zou afwachten voordat er officiële beslissingen konden worden genomen omtrent het vergoeden van schade. Wel werd daarnaast herhaaldelijk gesteld dat het initiatief en de campagne van het Rampenfonds werd toegejuicht en onderschreven.²⁶

Anders dan de regering, maar zonder expliciete kritiek te uiten, stelde het Rampenfonds dat het niet kon wachten op uitsluitel over de toedracht van de ramp voordat het tot actie zou overgaan. Hulp aan terugkerende bewoners was urgent. Daarnaast was het aansporen van publieke actie extra van belang, want verzekeringsmaatschappijen hadden in 1955 een gemeenschappelijke besluit naar buiten hadden gebracht – in directe reactie op de overstroming van 1953 – waarin zij stelden eventuele particuliere schade als gevolg van overstromingen niet meer te vergoeden.²⁷ De verantwoordelijkheid voor de vergoeding van deze schade kwam dus per definitie neer op het Rampenfonds en/of de verantwoordelijk blijkende overheidsinstantie(s). De schade in de privésfeer werd voor Tuindorp geraamd op dertien miljoen gulden, waarvoor het Rampenfonds drie miljoen uit zijn eigen reserves, overgebleven uit de campagne van 1953, kon aanspreken. Er was dus nog tien miljoen gulden nodig aan particuliere donaties.²⁸

19 De Roos, *De vergeten watersnood*, 57-66.

20 'Watersnood wordt als een nationale ramp beschouwd. Rampenfonds verleent hulp in geest als in 1953' *Algemeen Handelsblad*, 16-01-1960, 1.

21 Statuten Nationaal Rampenfonds 2017, www.nationaalrampenfonds.nl.

22 Marleen Hertoghs, 'Hoog water in Den Haag. De rol van de Rijksoverheid', in: Michael Faure & Frits Stroink (red.), *Recht in het Water. De juridische aspecten van watersnood* (Antwerpen/Apeldoorn 1995) 53; Ton Hartlief, 'Vergoeding van Watersnoodschade', in: Faure & Stroink, *Recht in het Water*, 131-132.

23 Henry Campbell Black, *Black's Law Dictionary*. 6e druk (St. Paul MN 1990) 33; en <https://definitions.uslegal.com/a/act-of-god/>.

24 'Nog geen beslissing schadevergoeding. Kabinet wil eerst inzicht in omvang ramp hebben', *Het Parool*, 15-01-1960, 5. 'Tuindorp-Oostzaan. Vragen van kamerlid over maatregelen regering', *Het Parool*, 20-01-1960, 5; 'Kamerlid vraagt: wat doet regering?', *De Telegraaf*, 20-01-1960, 3; 'De regeling van de schade. Regering nam nog geen beslissing', *Nieuwsblad van het Noorden*, 22-01-1960, 5.

25 De Roos, *De vergeten watersnood*; NL-HaNa, ministerraad (tg. 2.02.05.02) inv.nr. 58, 15-1-1960; Oneindig Noord-Holland, 'Tuindorp Oostzaan Blank!', <https://onh.nl/verhaal/tuindorp-oostzaan-blank>.

26 'Mr Jonkman in Eerste Kamer: "Weest Waakzaam!"; De Loor: "Vergoedt het Rijk de schade?" *Het Vrije Volk*, 20-01-1960.

27 Hartlief, 'Vergoeding van watersnoodschade', in Faure & Stroink, *Recht in het Water*, 142-143.

28 De Roos, *De vergeten watersnood*, 40; 'Postgiro 9575', *Het Parool*, 16-1-1960.

De respons: de overheid

Op 25 januari kwam dan eindelijk het officiële overheidsbesluit, na politiek aandringen van onder andere KVP Kamerlid Theo Koersen en Joop den Uyl van de PvdA. De overheid zou de overstroming niet als een 'nationale ramp' beschouwen in die zin dat de afwikkeling van de gevolgen ervan een directe Rijksoverheidsstaak zou behelzen.²⁹ Interessant is dat dus ook de regering met haar besluit uiteindelijk niet wachtte totdat het rapport van Thijssen uitsluitsel over de oorzaken van de ramp had gegeven. Hierbij moet gezegd dat deze aanpak in principe aansluit bij de normale gang van zaken. In geval van een ramp ligt de verantwoordelijkheid voor de organisatie in eerste instantie bij lagere overheidsorganen. Pas wanneer de verantwoordelijkheid voor de oorzaken van de ramp duidelijk bij de nationale overheid liggen, of wanneer het opheffen van de gevolgen van de ramp te veel zou blijken te zijn voor een lagere instantie, zou deze verantwoordelijkheid worden overgeheveld naar een hoger overheidsorgaan.³⁰ Het was dan ook dit laatste aspect dat de minister aanhaalde in zijn besluit: de omvang en het lokale karakter van de overstroming.³¹

Desondanks kwam deze reactie de ministers en de overheid in het algemeen op veel kritiek te staan. Meerdere lezersbrieven in verschillende kranten hekelden de kille houding en het getreuzel van de overheid. Zo werd de vraag opgeworpen of het verlenen van bijstand bij dergelijke grote, of 'nationale', rampen niet bij uitstek een taak was voor de overheid?³² Een ander reageerde echter met de tegenvraag of de overheid hiervoor met belastinggeld garant zou moeten staan. Vormden dergelijke gebeurtenissen niet een gelegenheid, of misschien zelfs een verplichting voor het Nederlandse volk om haar solidariteit te tonen en op een meer directe manier, via het Rampenfonds, hulp te verlenen?³³

Bovenal weerklonk echter de kritiek, met bijpassende vragen, die Den Uyl al eerder had opgeworpen. Den Uyl onderscheidde vooral een sterk contrast tussen de energie en de daadkracht die werden tentoongespreid door de gemeente Amsterdam en het Nationaal Rampenfonds aan de ene kant en de willoosheid en afwachtendheid van de nationale overheid aan de andere kant. Daarbij vroeg hij zich af of de regering bereid was financieel garant te staan indien donaties van particulieren tekort zouden schieten. Bovendien wilde hij weten of het gezien het unieke en bijzondere karakter van deze ramp niet fundamenteel oneerlijk zou zijn om een eventueel verantwoordelijk overheidsorgaan te laten opdraaien voor de totale geleden schade.³⁴

Voortdurende relevantie

Het is voornamelijk deze laatste kritiek van Den Uyl die ook terugkeert in latere literatuur rond het thema van schadevergoedingen in het geval van rampen en calamiteiten. Ten eerste klinkt de specifieke kritiek op de afwachtende en berekenende houding die de nationale overheid in dit geval aannam door in de conclusies die De

Afb. 6 15 januari 1960: Koningin Juliana en burgemeester Van Hall bezoeken het rampgebied. Foto Harry Pot / Anefo. Nationaal Archief, CCO.

²⁹ 'Geen rechtstreekse taak voor Rijk in Tuindorp Oostzaan', *Het Vrije Volk*, 25-01-1960, 4; 'In Tuindorp Oostzaan geen rechtstreekse regeringstaak', *Algemeen Handelsblad*, 25-01-1960, 1; 'Geen nationale ramp. Hulpkade Tuindorp-Oostzaan gesloten', *Leeuwarder Courant*, 25-1-1960, 3.

³⁰ Hertoghs, 'Hoog water in Den Haag', 53.

³¹ 'Overstroming was niet groot genoeg. Regering: Tuindorp was geen nationale ramp, rampenfonds wél nationaal', *de Volkskrant*, 26-01-1960, 1.

³² W. Kruijt, 'Nationale Plicht', *Algemeen Handelsblad*, 30-01-1960, 9.

³³ 'De Nationale Ramp', *de Volkskrant*, 30-01-1960, 3.

Roos trekt in zijn boek.³⁵ Daarnaast keert de discussie in algemenere zin terug in verschillende recente, juridische teksten aangaande wetgeving en jurisprudentie op het gebied van wateroverlast.

Zo wordt in een rapport uit 2004 de potentiële rol onderzocht die de nationale overheid zou kunnen en moeten spelen na de initiële noodfase van een grote ramp. In dit rapport wordt gesteld dat, hoewel het Nationaal Rampenfond in deze fase belangrijk en goed werk levert, de vraag blijft staan of de schadevergoeding uitsluitend moet worden overgelaten aan privé-initiatief. In de ogen van de commissie die het rapport opstelde, schiet de overheid namelijk fundamenteel tekort wanneer zij simpelweg afwacht of en hoeveel particuliere donaties opbrengen voordat zij zelf in actie komt. De opbrengst uit donaties hangt namelijk zeer nauw samen met de perceptie van de ramp die mensen meekrijgen via de media. De commissie blijft uiteindelijk betrekkelijk vaag in haar praktische advies, maar concludeert wel dat naast de impact die gevoelens van medelijden en solidariteit hebben voor donaties aan het Rampenfonds ook de overheid moet bijdragen aan het compenseren van slachtoffers aan de hand van een meer objectieve en onpartijdige maatstaf.³⁶

Twee recente artikelen van Herman Havekes en Ina Kraak in het Tijdschrift voor Agrarisch Recht gaan in op verschillende soorten wateroverlast en de meest actuele mechanismen voor schadevergoeding en compensatie.³⁷ De auteurs richten zich voornamelijk op wateroverlast als gevolg van (extreme) neerslag voor de agrarische sector, maar beschrijven in bredere zin ook relevante ontwikkelingen in wetgeving en jurisprudentie in de afgelopen decennia.³⁸ Zeker met het oog op de klimaatverandering zullen de resultaten van deze ontwikkelingen de komende jaren alleen maar belangrijker worden, zo beargumenteren zij.³⁹ Wat de positie van de (rijks) overheid betreft, wijzen zij op het bestaan van de Wet tegemoetkoming schade bij rampen (Wts).⁴⁰ Deze wet biedt sinds 1998 een financieel vangnet voor schade ten gevolge van rampen zoals overstromingen.⁴¹ Vrij kort na de inwerkingtreding is de wet ingezet bij de compensatie van schade ten gevolge van de extreme regenval in het najaar van 1998. Tegenwoordig is dit soort schade via verzekeringen te dekken.

Voor overstromingen biedt de wet nog steeds een adequaat compensatiemechanisme. Weliswaar is voor de toepassing van deze wet vereist dat de rijksoverheid een bepaalde gebeurtenis als ‘ramp’ kwalificeert, maar tijdens de behandeling van een wijziging van de Waterwet heeft de minister expliciet aangegeven dat het bij overstromingen voor de hand ligt de Wts van toepassing te verklaren.⁴² Dit laatste spoort ook met de praktijk. Bij de overstromingen van de Maas in 2003 en 2011 en bij de dijkverschuiving in Wilnis in 2003 is deze wet toegepast.⁴³ Door de huidige interpretatie van de Wts kunnen moeizame discussies zoals die zich voordeden ten tijde van de overstroming van Tuindorp Oostzaan nu achterwege blijven.

34 De Roos, *De vergeten watersnood*, 57-66; ‘Scherpe vragen aan regering. Vervolg van pagina 1’, *Het Parool*, 28-01-1960, 11.

35 De Roos, *De vergeten watersnood*, 38-39.

36 Commissie tegemoetkomingen bij rampen en calamiteiten, *Solidariteit met Beleid. Aanbevelingen over financiële tegemoetkomingen bij rampen en calamiteiten* (Den Haag, december 2004).

37 Herman Havekes & Ina Kraak, ‘Wateroverlast en aansprakelijkheid’, *Tijdschrift voor Agrarisch Recht* 2017(5) 231-239; Herman Havekes & Ina Kraak, ‘Het regent jurisprudentie. Wateroverlast en aansprakelijkheid opnieuw bezien’, *Tijdschrift voor Agrarisch Recht* 2018(7/8) 328-339.

38 Havekes & Kraak, ‘Het regent’.

39 Havekes & Kraak, ‘Het regent’, 328-329, 334.

40 Stb 1998, 325.

41 Havekes & Kraak, ‘Wateroverlast’.

42 Kamerstukken I 2016-2017, 34 436, B, p. 2

43 Havekes & Kraak, ‘Wateroverlast’ 238.

Afb. 7 Om geld in te zamelen werd na de ramp onder meer een bronzen penning in omloop gebracht, ontworpen door Leo Braat. De penning, met rand-schrift ‘Tuindorp Oostzaan 1960’, toont Tuindorp in de klauwen van het watermonster. Op de keerzijde staat ‘De helpende hand van het Nederlandse volk’.

Afwikkeling van de schade in Tuindorp

Over het uiteindelijke succes van de campagne van het Nationaal Rampenfonds in 1960 bestaat enige onduidelijkheid. Waar de campagne voortvarend van start ging en op de voet werd gevolgd door alle nationale kranten, kwam zij klaarblijkelijk op een gegeven moment in moeilijker vaarwater terecht. Vooral vanaf februari, na de terugkeer van de Tuindorpers, begonnen de kranten beduidend minder aandacht aan de situatie te besteden. Ook de tot dan toe regelmatige updates wat betreft de financiële stand van zaken werden zeldzamer en minder uitvoerig. Op 8 april 1960 meldde *Het Parool* dat er nog een bedrag van vier miljoen gulden moest worden opgehaald om het streefdoel van dertien miljoen te bereiken. In dezelfde krant vroeg een lezer zich openlijk af of het klaarblijkelijke gebrek aan wil om te doneren het gevolg was van de eerdergenoemde onduidelijkheid en het getreuzel van de overheid.⁴⁴ Anderen wezen dan weer naar de meer lokale aard van deze overstroming in vergelijking met die van 1953.⁴⁵

Desalniettemin vonden journalisten die het rampgebied een jaar later bezochten, na aanvankelijke momenten van onrust, nu vooral ‘tevreden’ Tuindorpers.⁴⁶ De schade was vergoed en sommigen waren er zelfs op vooruit gegaan.⁴⁷ Hoe het ontbrekende bedrag van vier miljoen gulden uiteindelijk bij elkaar is gebracht, blijft enigszins gissen. Mogelijkerwijs kwam het alsnog bijeen via donaties aan het Rampenfonds. Vicevoorzitter Schokking bleef merkwaardigerwijs ook toen de resultaten tegenvielen zeer positief over het uiteindelijke slagen van de campagne.⁴⁸ Het is ook mogelijk dat de uiteindelijke schade bleek mee te vallen. Door het relatief langzaam stijgende water waren Tuindorpers bijvoorbeeld in veel gevallen in staat geweest om meubels en kostbaarheden op bovenverdiepingen veilig te stellen. Ook is mogelijk dat de waarde van de inboedel uit deze arbeiderswoningen lager was dan in eerste instantie was geschat.

Conclusie

In dit artikel heb ik laten zien hoe de concepten die worden gehanteerd om een watersnood zoals die in Tuindorp Oostzaan te definiëren verschillend worden gewaardeerd. Ten eerste worden zij gebruikt door historici en onderzoekers om de gebeurtenis retrospectief te beschrijven en te duiden. Ten tweede kunnen de concepten – naast beschrijving en duiding – door tijdgenoten een juridische lading krijgen. Op deze manier speelde het nauwkeuriger vaststellen van de betekenis van een concept als ‘ramp’ rond de overstroming van het Tuindorp een belangrijke rol in de cruciale discussies rond de thema’s van verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid voor de gebeurtenis. Het wel of niet toepassen van een concept als ‘nationale ramp’ was bepalend in het proces van afwikkeling en compensatie van de geleden schade.

In 1960 schuurde en botste het zo nu en dan in de discussies rond de betekenisgeving van de overstroming. Vandaag de dag zijn zulke discussies nog steeds relevant. Deze voortdurende relevantie wordt onder andere onderschreven in recente juridische artikelen betreffende wetgeving en jurisprudentie op het gebied van wateroverlast. Het is duidelijk dat het vraagstuk van compensatie en schadevergoeding na rampen als overstromingen, mede door de huidige Wet tegemoetkoming schade bij rampen (Wts) tegenwoordig veel beter is geregeld dan in 1960. Zeker met het oog op de klimaatverandering zal deze wet waarschijnlijk een broodnodige aanvulling vormen op de manier waarop Nederland in de toekomst kan omgaan met overstromingen en schade door water.

Met betrekking tot de gebeurtenissen in Tuindorp Oostzaan ebde na verloop van tijd het aanvankelijke schokeffect van de watersnood weg. Media-aandacht verwaterde. In Tuindorp zelf is januari 1960 echter allerminst vergeten, al wordt de benaming ‘onze

44 R. Hilderling Jr., ‘Tuindorp-Oostzaan’, *Het Parool*, 17-02-1960, 9.

45 ‘Directeur Rampenfonds: Inkomsten zijn nog beslist onvoldoende’, *Het Parool*, 08-02-1960, 1.

46 Over de onrust: ‘Eerste guldens voor Oostzaan: “Revolutiegeest” door wanbegrip’, *De Telegraaf*, 03-02-1960, 5.

47 ‘Een Jaar na de overstroming. Bewoners van Tuindorp-Oostzaan over het algemeen tevreden’, *Leeuwarder Courant*, 14-01-1961, 5.

48 Bijvoorbeeld in ‘Overstroming was niet groot genoeg’, *de Volkskrant*, 26-01-1960, 1; ‘Er blinkt weinig in het “Gouden Dorp”’. Bewoners van Tuindorp-Oostzaan kampen in onzekerheid’, *Algemeen Handelsblad*, 08-04-1960, 15.

overstroming' er tegenwoordig soms haast liefkozend gehanteerd. Hoewel de discussies direct na de ramp ook op nationaal niveau veel aandacht kregen, raakte de overstroming ook weer snel vergeten. Afgaand op de omvang en aard van de ramp is het logisch dat deze ook in het nationale geheugen een heel andere plek heeft gekregen dan zijn veel grotere en verwoestendere voorganger uit 1953. Ik heb in dit artikel dus eigenlijk het verhaal verteld van een 'nationale ramp' die aanvankelijk nationaal werd verklaard en nationaal werd besproken, maar nu alleen nog lokaal wordt herinnerd. Zowel voor historici als voor veel betrokkenen is Tuindorp 1960 geworden tot een 'vergeten watersnood.'